

مقدمه

پایداری نهاد خانواده در طول دوره‌های مختلف تاریخی دلالت بر کارکردی بودن این نهاد دارد. صاحب‌نظران بر این باور هستند که جامعه سالم از خانواده‌های سالم تشکیل شده است و شرط سلامت خانواده، وجود روابط سالم و کارکرد صحیح این نهاد است. بروز و گسترش بسیاری از مشکلات فردی، اجتماعی و دیگر آسیب‌ها و انحرافات در قرون اخیر می‌تواند ناشی از اختلال در کارکرد نهاد خانواده باشد (گائو و همکاران، ۲۰۱۸). علاوه بر این در بین تمامی نهادها، سازمان‌ها و مؤسسات اجتماعی، خانواده دارای مهم‌ترین، ارزشمندترین و اثربخش‌ترین نقش‌ها است؛ و از اهمیت تربیتی و اجتماعی فراوانی برخوردار است. افراد از طریق خانواده به عرصه هستی گام می‌نهند و جامعه نیز از تشکیل افراد، هستی و قوام می‌یابد و از آنجا که نهاد خانواده مولد نیروی انسانی و معبر سایر نهادهای اجتماعی است، از ارکان اساسی و نهادهای اصلی هر جامعه به شمار می‌رود که امروزه بر اساس اصول و هنجارهایی ویژه شکل می‌گیرد و حفظ و ارتقای آن از ارزشی بسیار برخوردار است (ژانگ، اسپینراد، ایزنبرگ، لائو و وانگ، ۲۰۱۷). در عصر حاضر نظام خانواده دچار مشکلات عدیده‌ای شده است و اختلاف‌های خانوادگی، طلاق، افزایش آمار کودکان بی‌سرپرست و بزهکاری نوجوانان نشان‌دهنده مشکلات اساسی در خانواده‌ها است که ریشه اصلی آن در کیفیت روابط بین زوج‌ها است (سالاری فر، یونسی، شریفی‌نیا و غروی، ۱۳۹۱). در این بین یکی از مهم‌ترین عوامل پایداری خانواده و روابط بین زوجین، الگوهای ارتباطی آنان است (بورن‌استین، ون‌دلن و شافر، ۲۰۱۷).

با مطالعه ارتباطات خانواده، کوثرنر و فیتز پاتریک^۴ (۲۰۰۴) با ابتکار خود نظریه‌ای را مطرح کردند که بیان می‌کرد الگوهای ارتباطات خانواده شیوه‌هایی را مطرح می‌کنند که

به وسیله آنها خانواده، واقعیت اجتماعی را تعبیر و تفسیر کرده و اعضایش را در آن تعبیر و تفسیر سهیم می‌سازد. اولین بعد اساسی ارتباطات خانواده «جهت‌گیری گفت و شنود» است. منظور این است که خانواده تا چه حد شرایطی را به وجود می‌آورند که در آن تمام اعضای خانواده تشویق به شرکت آزادانه و راحت در تعامل بحث و تبادل نظر درباره طیف وسیعی از موضوعات شوند (اشرفیان لک و بیاقری، ۱۳۹۹). اعضای خانواده‌هایی که دارای جهت‌گیری گفت و شنود زیاد هستند، آزادانه به طور مکرر و خودانگیخته با یکدیگر تعامل می‌کنند. خانواده‌هایی که در این بعد پایین هستند، اعضاء تعامل کمتری با یکدیگر دارند و تنها در موضوعات کمی بصورت باز با همه اعضای خانواده بحث می‌کنند و همه اعضاء در تصمیم‌گیری‌های خانواده نقش ایفا نمی‌کنند. بعد مهم دیگر ارتباطات خانواده «جهت‌گیری همنوایی» است، جهت‌گیری همنوایی به این معناست که ارتباطات خانواده تا چه شرایط همسان بودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید را مورد تأکید قرار می‌دهد. خانواده‌هایی با جهت‌گیری همنوایی زیاد، در ارتباطات خود بر همسانی عقاید و نگرش‌ها تأکید دارند، تعاملات آنها بر همگونی، اجتناب از تعارض و وابستگی متقابل اعضای خانواده به یکدیگر متمرکز است. در این خانواده‌ها ارتباطات بین دو نسل منعکس‌کننده حرف‌شنوی از والدین و دیگر بزرگسالان است (کردبچه و عارفی، ۲۰۱۸). اگر کانون خانواده در برگیرنده محیط سالم و سازنده و روابط گرم و تعامل بین فردی صمیمی باشد، می‌تواند موجب رشد و پیشرفت اعضای خانواده شود (ماخانوا، مک‌نالتی، اکل، نیکنوا و مانر، ۲۰۱۸). در این میان تأثیر خانواده بر رفتارهای فرد در هیچ حیطه‌ای به اندازه حیطه رفتارهای ارتباطی نیست (بهبهانی، ذوالفقاری و حبیبی، ۱۳۹۹).

⁴ Koerner, Fitzpatrick

⁵. Makhanova, McNulty, Eckel, Nikonova, Maner

¹. Gao

². Zhang, Spinrad, Eisenberg, Luo, Wang

³. Bornstein, Vandellen, Shaffer

بتوانند به بیان اختلاف نظرهای خود پرداخته و نیز بتوانند عشق و محبت و تحسین خود را نسبت به یکدیگر ابراز نمایند. از طریق ارتباط، اعضای خانواده می‌توانند مشکلات اجتناب‌ناپذیر که برای تمام خانواده‌ها به وجود می‌آید را حل نمایند (شماعی‌زاده و یوسفی، ۱۳۹۷).

در پژوهش حاضر مهارت ارتباط مؤثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی مورد استفاده قرار گرفت. در آموزه‌های اسلامی، توصیه‌های اعتقادی، اخلاقی، عاطفی و معنوی متعددی برای ارتقای ارتباط مؤثر بین زوجین و حل اختلافات آنان به چشم می‌خورد (سالاری فر، یونسسی، شریفی‌نیا و غروی، ۱۳۹۲) و در این میان، آموزش مهارت‌های ارتباطی مبتنی بر آموزه‌های دینی از روش‌های مؤثری است که مهم‌ترین ویژگی آن تأکید فراوانی است که دین مبین اسلام بر استحکام ازدواج دارد و اساس زندگی زناشویی را بر پایه محبت میان همسران و رمز سعادت زندگی زناشویی را در آرامش دهی زوجین به یکدیگر می‌داند. در این پژوهش سعی شده است که از مهارت‌های ارتباطی که مبتنی بر فرهنگ اسلامی است، استفاده شود. این مهارت‌ها شامل رعایت حقوق متقابل، صمیمیت زوجین، راستگویی و صداقت، گرایش زوج‌ها به فضایل اخلاقی و یاد خدا و پرهیز از رذایل اخلاقی، حق‌شناسی و سپاسگزاری، نرمی زبان و بیان خوش و پرهیز از بدگمانی است. همچنین در مورد تعاملات عاطفی نیز می‌توان به ارتقای روابط جنسی زوجین، تقویت انس و دلبستگی، حالات غیر کلامی عاطفی در چهره، چشم‌ها، آهنگ صحبت، تماس و وضعیت بدنی اشاره نمود (جمشیدی، نوری‌پور، جان‌بزرگی و فردین، ۱۳۹۴).

در حوزه ضرورت انجام پژوهش حاضر، تأکید بر نهاد خانواده و اهمیت کارکرد این نهاد خصوصاً برای جامعه است. چرا که جامعه سالم از خانواده‌های سالم تشکیل شده است و شرط سلامت خانواده، وجود روابط سالم و کارکرد

یکی از روش‌های آموزشی مناسب برای بهبود الگوهای ارتباطی زوجین، آموزش ارتباط مؤثر است. چنانکه نتایج پژوهش مقتدر و اکبری (۱۳۹۸)؛ چمنی قلندری، شفیع‌آبادی و وکیلی (۱۳۹۸)؛ اسدی شیشه‌گران، قمری گیوی و شیخ‌الاسلامی (۱۳۹۵)؛ اصغری گنجی و نوابی‌نژاد (۱۳۹۴)؛ نجمه، کیانی مقدم و حسین‌زاده (۱۳۹۴)؛ مومنی و ضابط (۱۳۹۳)؛ اعتمادی، امین جعفری و شاه سیاه (۱۳۹۳)؛ باقریان و بهشتی (۱۳۹۰)؛ مورآ و همکاران (۲۰۱۸)؛ تیلور^۳ و همکاران (۲۰۱۸)؛ مک‌لین، گلدس، کلی و دلا^۴ (۲۰۱۹)؛ آگرلا، سانتوس و گاریو (۲۰۲۱)؛ مدن‌دورپ، ون‌دن‌هول، هان، هیلن و اسمیتس^۵ (۲۰۲۱) نشان داده است که مهارت ارتباط مؤثر و برقراری تعاملات سازنده به شکلی معنادار می‌تواند منجر به کاهش تعارضات زناشویی و بهبود رضایت و سازگاری آنان شود. ارتباط مؤثر و سازنده یکی از مهم‌ترین تعیین‌کننده‌های عملکرد سالم نهاد خانواده است و به عنوان رابطه بین فردی نزدیکی که به انسان‌ها اجازه می‌دهد پذیرفته شوند، مورد ارزش، احترام و دوست‌داشته شدن قرار گیرند و فرصت روابط متقابل داشته باشند، شناخته می‌شود. ارتباط ساختار انگیزشی مهمی است زیرا زمانی که روابط میان فردی افراد از نیاز آنها به ارتباط حمایت می‌کند بهتر انجام وظیفه نموده در برابر استرس انعطاف‌پذیر می‌شوند و از مشکلات روان‌شناختی کمتری خبر می‌دهند. ارتباط موجب نشاط و بهزیستی می‌گردد (اخلاق، اقبال ملک و اسلام خان، ۲۰۱۳). توجه به مهارت‌های ارتباطی از آن جهت حائز اهمیت است که در مقایسه با دیگر عوامل تأثیرگذار در مشکلات خانوادگی مانند ویژگی‌های شخصیتی و شرایط اجتماعی و اقتصادی، تغییر الگوهای ارتباطی عملی‌تر و اثرگذاری آن بر میزان رضایت زندگی بیشتر است. ارتباط در خانواده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ چرا که افراد را به بیان نیازها و نگرش‌هایشان قادر می‌سازد و ارتباط باز و صادقانه فضایی ایجاد می‌کند تا اعضا

5. Agrela, Santos & Guerreiro

6. Medendorp, Van Den Heuvel, Han, Hillen & Smets

7. Akhlaq, Iqbal malik & Aslam kham

1. effective communication training

2. Moore

3. Taylor

4. MacLean, Geddes, Kelly & Della

زندگی زناشویی بالاتر از سه سال، داشتن تعارضات زناشویی، داشتن حداقل تحصیلات سیکل، داشتن سلامت جسمی، عدم دریافت مداخله روان شناختی همزمان و تمایل به شرکت در پژوهش به صورت زوجی بود. این در حالی بود که ملاک‌های خروج از پژوهش نیز شامل داشتن بیش از دو جلسه غیبت، عدم همکاری و انجام ندادن تکالیف مشخص شده در کلاس و عدم تمایل به ادامه حضور در فرایند انجام پژوهش بود.

ابزار پژوهش

پرسشنامه الگوهای ارتباطی زوجین (CPQ)

به منظور سنجش الگوی ارتباطی زوجین از پرسشنامه الگوهای ارتباطی زوجین (CPQ) کریستنسن و سالووی (۱۹۸۴) استفاده شد. این پرسشنامه در دانشگاه کالیفرنیا به منظور بررسی الگوهای ارتباطی متقابل زوجین طراحی گردید. این پرسشنامه ۳۵ عبارت دارد و در یک مقیاس ۹ درجه‌ای از (اصلاً امکان ندارد) (۱) تا خیلی امکان دارد (۹) درجه بندی شده است و توسط عبادت پور (۱۳۷۹) ترجمه و هنجاریابی شده است. همچنین پرسشنامه ۳ الگوی مختلف ارتباطی را می‌سنجد: الگوی سازنده متقابل، الگوی اجتناب متقابل، الگوی توقع / کناره گیری. هیوی، کریستنسن و مالامات (۱۹۹۵) میزان ثبات درونی برای زیر مقیاس ارتباط سازنده متقابل را به دست آوردند. آلفای کرونباخ برای مردان و زنان در این زیر مقیاس ۰/۸۴ و ۰/۸۱ محاسبه شد. خجسته مهر، عطاری و شیرالی نیا (۱۳۸۷) پایایی پرسشنامه را در شهر اهواز بررسی کردند و آلفای کرونباخ ۰/۶۰ تا ۰/۷۳ محاسبه شد. هیوی، لارسن، زامبوتل و کریستنسن (۱۹۹۶) روایی ملاکی و روایی سازه را برای زیر مقیاس الگوی ارتباط سازنده متقابل محاسبه نمودند و نتایج حاصل نشان دهنده همبستگی ۰/۷۲ بود. همچنین آن‌ها به منظور برآورد روایی سازه این مقیاس همبستگی نمرات را با مقیاس سازگاری محاسبه نمودند که ضرایب همبستگی به دست آمده برای مردان و زنان به ترتیب ۰/۵۴ و ۰/۶۱ بود.

صحیح این نهاد است. بنابراین باید راه‌هایی که می‌تواند کارکرد خانواده را بهبود ببخشد، مورد شناسایی و کاربرد قرار گیرند؛ بنابراین پژوهش حاضر با بحث در مورد اهمیت خانواده و تعامل بهینه زوجین اهمیت خود را در این باره نشان می‌دهد. بر این اساس بکارگیری روش‌های درمانی کارآمد می‌تواند به عنوان راهگشایی در جهت بهبود مولفه‌های روان‌شناختی، هیجانی، ارتباطی و شغلی زوجین به شمار رود. حال با توجه به نقش برجسته خانواده در سلامت اجتماعی و فرهنگی جوامع و همچنین نقش الگوهای ارتباطی زوجین در قوام زندگی زناشویی، از طرفی با توجه به نقش آموزش ارتباط موثر در کاهش مشکلات روان‌شناختی و ارتباطی افراد، مساله اصلی پژوهش حاضر بررسی اثربخشی آموزش مهارت ارتباط موثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر الگوهای ارتباطی زوجین دارای فرزند بود.

روش کار

طرح پژوهش حاضر، از نوع آزمایشی با پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل زوجین دارای فرزند مراجعه کننده به مراکز جامع سلامت شهر ملائی در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ بود که جهت شرکت در این پژوهش، رضایت آگاهانه داشتند. در پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شد. بدین صورت که ابتدا زوجین دارای فرزند مراجعه کننده به مراکز جامع سلامت شهر ملائی در شش ماه اول سال ۱۳۹۹ مورد شناسایی قرار گرفتند. سپس با پخش فرم‌های حضور در پژوهش به شکل داوطلبانه در بین زوجین، ۶۰ زوج داوطلب برای پژوهش حاضر به صورت تصادفی انتخاب و به صورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و گواه قرار گرفتند (۳۰ زوج در گروه آزمایش و ۳۰ زوج در گروه گواه). سپس گروه آزمایش تحت ۱۲ جلسه ۲ ساعته برنامه آموزش مهارت ارتباط موثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی قرار گرفت. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل: داشتن سابقه

¹. Heavey, Christensen, Malamuth

روش کار

پس از کسب مجوزهای لازم، به مرکز خدمات جامع سلامت شهر ملاتانی مراجعه کرده و با تهیه لیستی از زوجین مراجعه کننده به آن مرکز نمونه مورد نظر رابه روش تصادفی انتخاب شد. ابتدا به همه زوجین توضیحات کامل در مورد نحوه پر کردن پرسشنامه داده شد و پس از برقراری ارتباط مناسب و کم کردن حساسیت آنها، همه آنها پرسشنامه الگوهای ارتباطی زوجین را تکمیل نموده، سپس کلاس‌ها برای گروه آزمایش در طول ۱۲ جلسه و هفته‌ای یکبار به مدت ۲ ساعت در طول سه ماه برگزار گردید. در آخرین جلسه نیز هر دو گروه آزمایش و گواه، پرسشنامه الگوهای ارتباطی زوجین را تکمیل نمودند. جهت رعایت اخلاق در پژوهش رضایت زوجین برای شرکت در برنامه مداخله کسب و از کلیه مراحل مداخله آگاه شدند. هم چنین به زوجین گروه گواه اطمینان داده شد که آنان نیز پس از اتمام فرایند پژوهشی این مداخلات را دریافت خواهند نمود. همچنین به هر دو گروه اطمینان داده شد که اطلاعات آنها محرمانه باقی می ماند و نیازی به درج نام نیست.

جدول ۱. برنامه جلسات آموزش مهارت ارتباط مؤثر

مبتنی بر فرهنگ اسلامی (حسینی بندقیری، سودانی و غلام زاده جفره، ۱۳۹۹)

جلسه	اهداف
اول	معارفه گروه و اعضا با یکدیگر، آشنایی با روش کار و ساختار جلسات، بررسی انتظارات از برنامه آموزش.
دوم	آشنایی با حق و حقوق زوجین و محافظت کردن از خود در مقابل هواهای نفسانی و افزایش خودآگاهی، تاکید بر اهمیت خودباوری.
سوم	شناسایی باورها و انتظارات زوجین درباره خوشبختی، نشان دادن تاثیر باورها بر احساسات و توکل کردن به خدا.
چهارم	آموزش مهارت‌های گوش دادن و رازداری.
پنجم	آموزش قدردانی کردن از یکدیگر، چگونگی ابراز تشکر، نتایج تشکر و قدردانی از یکدیگر.

ششم	آموزش مهارت‌های حرف زدن، توانایی عذرخواهی-کردن، گذشت و بخشش و جایگاه آن در آموزه‌های دینی و اخلاقی.
هفتم	آموزش کنترل خشم و حل مسئله و مدیریت ارتباط در بحران.
هشتم	عدم منت گذاشتن به یکدیگر و امید دادن به همسر.
نهم	رزق و روزی
دهم	قناعت نسبت به داشته‌های خود.
یازدهم	آموزش گوش دادن به یکدیگر و حقوق همنشینی.
دوازدهم	خواستن فقط از شریک زندگی، هماهنگ بودن در زندگی.

در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. در سطح آمار توصیفی از میانگین و انحراف استاندارد و در سطح آمار استنباطی از آزمون شاپیرو-ویلک جهت بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها، آزمون لوین برای بررسی برابری واریانس‌ها و همچنین از تحلیل کوواریانس چندمتغیری برای بررسی فرضیه پژوهش استفاده گردید. نتایج آماری با استفاده از نرم افزار آماری SPSS-۲۳ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

یافته‌های حاصل از داده‌های دموگرافیک نشان داد که افراد نمونه پژوهش دارای دامنه سنی ۳۰ تا ۵۰ سال بودند که در گروه آزمایش دامنه سنی ۳۵ تا ۴۰ سال (تعداد ۱۷ نفر معادل ۲۸/۳۳ درصد) و در گروه گواه دامنه سنی ۳۰ تا ۳۵ سال (تعداد ۱۹ نفر معادل ۳۱/۶۶ درصد) دارای بیشترین فراوانی بود. از طرفی این افراد دارای دامنه تحصیلات سیکل تا فوق لیسانس بودند که در این بین در هر دو گروه آزمایش (تعداد ۱۵ نفر ۲۵ معادل درصد) و گواه (تعداد ۱۶ نفر معادل ۲۶/۶۶ درصد) سطح تحصیلات دیپلم دارای بیشترین فراوانی بود. میانگین و انحراف استاندارد الگوهای ارتباطی در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون، به تفکیک دو گروه آزمایش و گواه، در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. میانگین و انحراف معیار نمرات الگوهای ارتباطی زوجین در گروه‌های آزمایش و گواه در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون

متغیر	عضویت گروهی	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
ارتباط سازنده	گواه	۴/۳۳	۱/۸۲	۴/۰۳	۱/۹۷
متقابل زوجین	آزمایش	۴/۴۳	۱/۹۹	۶/۸۷	۲/۸۳
ارتباط اجتنابی	گواه	۱۹/۲۷	۱/۶۶	۱۸/۵۷	۱/۵۴
متقابل زوجین	آزمایش	۱۸/۹۳	۱/۲۸	۱۷/۱۷	۱/۵۵
ارتباط توقع /	گواه	۱۸/۸۷	۱/۴۰	۱۸/۷۰	۱/۵۱
کناره‌گیری زوجین	آزمایش	۱۹	۱/۴۶	۱۷	۲/۰۶۸

واریانس‌ها برقرار بوده است ($p > 0/05$). نتایج آزمون باکس جهت بررسی همسانی ماتریس‌های واریانس-کواریانس نشان داد که در مرحله پس‌آزمون پیش‌فرض ماتریس‌های واریانس-کواریانس نیز برقرار بوده است ($p > 0/05$). علاوه بر این نتایج آزمون شاپیرو ویلک بیانگر آن بود که پیش‌فرض نرمال بودن توزیع نمونه‌ای داده‌ها در الگوهای ارتباطی در گروه‌های آزمایش و گواه در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون برقرار است ($p > 0/05$). در نهایت نتایج در بررسی پیش‌فرض همگنی شیب خط رگرسیون مشخص شد که تعامل پیش‌آزمون با متغیر گروه‌بندی در مرحله پس‌آزمون در الگوهای ارتباطی معنادار نبوده است ($p > 0/05$). این بدان معناست که فرض همگنی شیب خط رگرسیون در الگوهای ارتباطی برقرار بوده است.

جدول ۳. نتایج تحلیل کواریانس چندمتغیری (مانکوا) بر روی میانگین نمرات پس‌آزمون الگوهای ارتباطی زوجین گروه‌های آزمایش و گواه با کنترل پیش‌آزمون

نام آزمون	مقدار DF	DF	F	سطح معنادور	توان فرضیه خطا	داری (P)
آزمون اثر پیلاهی	۱	۲۳۲	۴۱/۹۳	۰/۰۰۰	۰/۵۲۰	۱
آزمون لامبدای ویلکز	۱	۲۳۰	۱۷۳/۵۶	۰/۰۰۰	۰/۸۱۹	۱
آزمون اثر هتلینگ	۱	۲۲۸	۵۱۹/۰۸	۰/۰۰۰	۰/۹۳۲	۱
آزمون بزرگترین ریشه روی	۱	۱۱۶	۱۰۵۳/۲	۰/۰۰۰	۰/۹۶۵	۱

با توجه به نتایج جدول ۳، مشاهده می‌شود که سطح معناداری مربوط به هر یک از آزمون‌های، اثر پیلاهی، لامبدای ویلکز، اثر هتلینگ و آزمون بزرگترین ریشه روی برای تحلیل کواریانس چندمتغیری (مانکوا) بر روی میانگین نمرات پس‌آزمون الگوهای ارتباطی زوجین در بین پاسخ

با توجه به نتایج جدول، میانگین نمره ارتباط سازنده متقابل زوجین در گروه آزمایش در پیش‌آزمون برابر ۴/۴۳ با انحراف معیار ۱/۹۹ و در پس‌آزمون برابر ۶/۸۷ با انحراف معیار ۲/۸۳ گزارش شده است همچنین میانگین نمره ارتباط سازنده متقابل زوجین در گروه گواه در پیش‌آزمون برابر ۴/۳۳ با انحراف معیار ۱/۸۲ و در پس‌آزمون برابر ۴/۰۳ با انحراف معیار ۱/۹۷ محاسبه شده است. میانگین نمره ارتباط اجتنابی متقابل زوجین در گروه آزمایش در پیش‌آزمون برابر ۱۸/۹۳ با انحراف معیار ۱/۶۶ و در پس‌آزمون برابر ۱۷/۱۷ با انحراف معیار ۱/۵۵ همچنین میانگین نمره ارتباط اجتنابی متقابل زوجین در گروه گواه در پیش‌آزمون برابر ۱۹/۲۷ با انحراف معیار ۱/۶۶ و در پس‌آزمون برابر ۱۸/۵۷ با انحراف معیار ۱/۵۴ گزارش شده است. میانگین نمره ارتباط توقع / کناره‌گیری زوجین در گروه آزمایش و در پس‌آزمون برابر ۱۷ با انحراف معیار ۲/۰۶۸ بود، همچنین میانگین ارتباط توقع / کناره‌گیری زوجین در گروه گواه در پیش‌آزمون برابر ۱۸/۸۷ با انحراف معیار ۱/۴۰ و در پس‌آزمون برابر ۱۸/۷۰ با انحراف معیار ۱/۵۱ بدست آمد.

جهت بررسی پیش‌فرض همگنی واریانس‌ها، از آزمون لوین استفاده شده است. نتایج نشان داده است در مرحله پس‌آزمون در الگوهای ارتباطی پیش‌فرض همگنی

از الگوهای ارتباطی زوجین گروه‌های آزمایش و کنترل اختلاف معناداری وجود دارد.

دهنده‌های پس‌آزمون در گروه‌های آزمایش و کنترل کمتر از ۰/۰۵ شده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که حداقل بین میانگین نمرات پس‌آزمون و پیش‌آزمون یکی

جدول ۴. نتایج تحلیل کواریانس یک طرفه در متن مانکوا بر روی میانگین پس‌آزمون و پیگیری نمرات ارتباط سازنده متقابل، ارتباط اجتنابی متقابل و ارتباط توقع/کناره‌گیری زوجین گروه‌های آزمایش و گواه با کنترل پیش‌آزمون

متغیر وابسته	منع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری P	مجدور اتا	توان آماری
ارتباط سازنده متقابل زوجین	پیش‌آزمون	۲۴۵/۳	۲	۱۲۲/۶۹	۲۳/۶۶	۰/۰۰۰	۰/۳۲	۱
	گروه	۱۲۹/۰۶	۱	۱۲۹/۰۶	۲۴/۸۸۹	۰/۰۰۰	۰/۳۶	۰/۹۹۹
ارتباط اجتنابی متقابل	خطا	۱۲۲۹	۲۳۷	۵/۱۸۶				
	پیش‌آزمون	۹۴۸۴/۳	۲	۴۷۴۲/۱	۲۰۳۷/۵	۰/۰۰۰	۰/۹۱	۱
ارتباط توقع/کناره‌گیری زوجین	گروه	۴۵/۰۶	۱	۴۵/۰۶	۱۹/۳۶	۰/۰۰۰	۰/۳۲	۰/۹۹۲
	خطا	۵۵۱/۶	۲۳۷	۲/۳۲۷				
ارتباط توقع/کناره‌گیری زوجین	پیش‌آزمون	۹۲۵۸/۹	۲	۴۶۲۹/۴	۱۶۳۷/۷	۰/۰۰۰	۰/۸۹	۱
	گروه	۳۶/۸	۱	۳۶/۸	۱۳/۰۲	۰/۰۰۰	۰/۲۸	۰/۹۴۹
خطا	۶۶۹/۹	۲۳۷	۲/۸۲					

موثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر الگوهای ارتباطی (الگوهای ارتباطی (ارتباط سازنده متقابل، ارتباط اجتنابی متقابل و ارتباط توقع/کناره‌گیری) زوجین دارای فرزند تأثیر دارد. یافته حاضر با نتایج پژوهش مقتدر و اکبری (۱۳۹۸) مبنی بر تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباط مؤثر بر تنظیم هیجانی، تاب‌آوری و رضایت زناشویی مادران؛ با یافته چمنی قلندری، شفیع‌آبادی و وکیلی (۱۳۹۸) مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر الگوهای ارتباطی درون خانواده؛ با گزارشات نجمه، کیانی مقدم و حسین‌زاده (۱۳۹۴) مبنی بر تأثیر آموزش مهارت ارتباطی به شیوه شناختی رفتاری مذهب‌محور بر صمیمیت و رضایت از زندگی زوجین، با نتایج پژوهش اصغری گنجی و نوابی‌نژاد (۱۳۹۴) مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی در افزایش رضایت زناشویی؛ با یافته اعتمادی، امین جعفری و شاه سیاه، (۱۳۹۳) مبنی بر تأثیر آموزش گروهی زوجین بر اساس رویکرد ارتباط درمانی بر افزایش صمیمیت زوجین و با گزارشات باقریان و بهشتی (۱۳۹۰) مبنی بر اثربخشی

نتایج بدست آمده در جدول ۴ نتایج تحلیل کواریانس چندمتغیری را برای بررسی تفاوت میانگین پس‌آزمون و پیگیری نمرات ارتباط سازنده متقابل، ارتباط اجتنابی متقابل و ارتباط توقع/کناره‌گیری زوجین در بین افراد گروه‌های آزمایش و گواه با کنترل پیش‌آزمون را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج محاسبه شده، سطح معناداری آزمون برای تفاوت نمره متغیرهای ارتباط سازنده متقابل، ارتباط اجتنابی متقابل و ارتباط توقع/کناره‌گیری زوجین برای پس‌آزمون در دو گروه گواه و آزمایش کمتر از ۰/۰۵ شده است. بنابراین فرضیه پژوهش حاضر تأیید شده و آموزش مهارت ارتباطی مؤثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر ابعاد الگوهای ارتباطی (ارتباط سازنده متقابل، ارتباط اجتنابی متقابل و ارتباط توقع/کناره‌گیری) زوجین تأثیر دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی اثر آموزش مهارت ارتباط مؤثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر الگوهای ارتباطی زوجین دارای فرزند بود. نتایج نشان داد که آموزش مهارت ارتباط

آموزش مهارت‌های ارتباطی زناشویی مبتنی بر آموزه‌های اسلام بر سازگاری زناشویی زوجین همسو بود.

در توجیه نتایج بدست آمده، این نظریه مطرح می‌شود که اگر زوجی بتواند با روش‌های درست ارتباط برقرار کند، نه تنها ارتباطات موثری با هم خواهند داشت بلکه صمیمیت بین آنها نیز افزایش می‌یابد. از طرفی افزایش صمیمیت و همراهی عاطفی زن و شوهر، حساسیت آنها را نسبت به هم بالا برده، در نتیجه باعث می‌شود آمیزش عاطفی آنها نیز بالا رود (اصغری گنجی و نوابی‌نژاد، ۱۳۹۴). ارتباط روشن و موثر بین افراد خانواده، موجب رشد احساسات و ارزش‌ها می‌شود. ارتباط موثر سنگ‌زیربنایی خانواده سالم و موفق است؛ به عبارتی دیگر وقتی اعضای خانواده از الگوهای ارتباطی موثر استفاده می‌کنند، انتقال و درک واضحی از محتوا و قصد هر پیامی دارند، نیازهای روانی یکدیگر را ارضا می‌کنند و ارتباط و شرکت در اجتماع را تداوم می‌بخشند. بنابراین الگوهای ارتباطی شخصیت، یادگیری، اعتماد به نفس، قدرت انتخاب و تصمیم‌گیری منطقی افراد خانواده را تحت تاثیر قرار می‌دهد و یکی از ریشه‌های اصلی مشکلات مختلف خانواده است (اولیور و میلر، ۱۹۹۴). آموزه‌های امام سجاد (ع) ارزش اصلی خانواده را حاصل از شبکه روابطی می‌داند که توسط اعضاء آن بوجود آمده است. در داخل چنین سیستمی، افراد به وسیله حلقه‌های عاطفی قدرتمند با دوام و متقابل به یکدیگر گره خورده‌اند. به طوری که ارتباط در میان اعضاء آن همواره به عنوان جنبه‌ای از روابط اصلی بین فردی برای تحقق بخشیدن به پویایی روابط خانوادگی در نظر گرفته می‌شود. بهبود شیوه ارتباطی بر حل موفقیت‌آمیز تعارضات زوجین تاثیر زیادی دارد و سازگاری زناشویی را افزایش می‌دهد. زمانیکه تعارض در زندگی زناشویی وجود دارد، پیوند گرم و صمیمانه زن و شوهر تبدیل به رابطه‌ای سرد می‌شود. بدون ارتباطات موثر میان زوجین، تنش، بی‌اعتمادی، به اشتراک گذاری و صمیمیت کمتر و نیز احساسات انزوا وجود خواهد داشت. مهارت‌های ارائه شده برگرفته شده از

فرهنگ اسلامی به دلیل جامعیت توانسته است تمامی جنبه‌های ارتباطی زن و شوهر را پوشش دهد و آموزش مهارت‌های شناختی توانسته است تا بر مسائل شخصیتی، حل تعارض و جهت‌گیری مذهبی اثرگذار باشد. آموزه‌ها و تعالیم امام سجاد (ع) در زمینه چگونگی برقراری ارتباط صحیح و اصول آن اثری مثبت بر عامل ارتباطی در زوجین داشته و موجب افزایش دانش و بینش نسبت به مسائل ارتباطی متقابل زوجین شده و موجب اصلاح ارتباط اجتنابی متقابل زوجین شده است. همچنین در تحلیل یافته‌های فوق می‌توان گفت که الگوی ارتباطی توقع / کناره‌گیر که حاکی از سرزنش و ملامت، گله و شکایت زوجین از همدیگر است نیز به شدت در آموزه‌های امام سجاد (ع) و از نظر دیدگاه‌های تربیتی اسلام منفور است. بنابراین پیشنهاد می‌گردد، با اصلاح و تقویت نگرش مذهبی در کنار سایر تکنیک‌های در مانی می‌توان از رویکرد‌های دینی برای کمک به حل مشکلات زوج‌ها و همچنین افزایش کیفیت ارتباط آنها استفاده کرد.

محدود بودن دامنه تحقیق به زوجین مراجعه‌کننده به مراکز جامع سلامت شهر ملاثانی؛ عدم کنترل متغیرهای تاثیرگذار بر الگوهای ارتباطی زوجین، عدم تمایل بعضی از زوجین جهت شرکت در پژوهش حاضر و عدم برگزاری مرحله پیگیری از محدودیت‌های پژوهش حاضر بود. منطبق با محدودیت‌های پژوهش، در سطح پژوهشی پیشنهاد می‌شود برای افزایش قدرت تعمیم‌پذیری نتایج، این پژوهش در سایر استان‌ها و مناطق و جوامع دارای فرهنگ‌های متفاوت، دیگر جامعه‌های آماری (همانند زوجین متعارض با طرحواره‌های ناسازگار اولیه، زوجین بدون فرزند متعارض و ...)، کنترل عوامل ذکر شده و برگزاری مرحله پیگیری اجرا شود. با توجه به اثربخشی آموزش مهارت ارتباط موثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی بر الگوهای ارتباطی زوجین دارای فرزند، در سطح کاربردی نیز پیشنهاد می‌شود آموزش مهارت ارتباط موثر مبتنی بر فرهنگ اسلامی به درمانگران و مشاوران حوزه خانواده در سطح دانشگاه‌ها، فرهنگسراهای شهرداری

مقاله حاضر برگرفته از رساله دوره دکتری تخصصی مهدی حسین زاده بندقییری در دانشگاه آزاد واحد اهواز بود. بدین وسیله از تمام زوجین حاضر در پژوهش و مسئولین مراکز جامع سلامت شهر ملائی که همکاری کاملی جهت اجرای پژوهش داشتند، قدردانی به عمل می‌آید.

و مراکز مشاوره دادگستری معرفی شود تا آنها با بکارگیری این درمان برای زوجین دارای تعارضات زناشویی، جهت تغییر در الگوهای ارتباطی زوجین در این گامی عملی برداشته باشند.

تشکر و قدردانی

References

- Asadi Shihgaran, S., Qamari Gavi, H., Sheikhu-Islami, A. (2015). The effect of communication skills training on constructive and non-constructive conflict resolution styles in candidates, *Applied Counseling*, 6(1), 77-88. (Persian)
- Ashrafian Lek, S., Bagheri, N. (2019). Comparison of family communication patterns and personality traits in couples applying for divorce with normal people, *Social Health*, 8(1), 14-24. (Persian)
- Asghari Ganji, A., Navanijad, Sh. (2014). Effectiveness of teaching communication skills based on internal control source in increasing marital satisfaction, *clinical psychology research and counseling*, 5(1), 101-115. (Persian)
- Emetadi, A., Amin Jafari, B., Shah Siah, M. (2013). The effect of group training of couples based on the therapeutic communication approach on increasing the intimacy of witness and self-sacrificing couples in Isfahan, *Islamic Journal of Women and Family*, 2(2), 13-38. (Persian)
- Bagharian, M., Beheshti, S. (1390). Investigating the effectiveness of teaching marital communication skills based on Islamic teachings on marital compatibility of couples, *Counseling Culture and Psychotherapy*, 2(6), 73-89. (Persian)
- Behbahani, M., Zulfiquari, M., Habi, M.B. (2019). Effectiveness of solution-oriented couple therapy on communication patterns and emotional control of troubled women, *Applied Family Therapy*, 1(4), 18-37. (Persian)
- Jamshidi, M.A., Nouripour Liauli, R., Jan Gergi, M., Fardin, M.A. (2014). The effectiveness of functional empowerment of couples based on the Islamic approach on women's marital satisfaction, *Women and Family Magazine*, 5, 31-37. (Persian)
- Chamani Qalandari, R., Shafiabadi, A., Vakili, P. (2018). Investigating the effectiveness of communication skills training on communication patterns within the family of male students of the first year of high school in Ahar city, *Cognitive Psychology and Psychiatry*, 6(3), 101-93. (Persian)
- Hosseini Bandaghi, M., Soudani, M., Gholamzadeh Jafara, M. (2019). Compilation of an educational package of communication patterns of couples taken from The teachings of Imam Sajjad (a.s.) and investigating its effectiveness on couples' communication patterns, Ph.D. thesis, Ahvaz Azad University. (Persian)
- Khojstemehr, R., Attari, Y., Shiralinia, Kh. (1387). The effect of communication skills training on communication patterns and positive feelings towards spouse in Ahvaz couples, *Counseling Research*, 7(27), 81-96. (Persian)
- Salarifar, M.R., Younisi, J., Sharifinia, M.H., and Gharavi, M. (2012). Basics and Structure of Islamic Couple Therapy, *Bi-Quarterly Journal of Islamic and Psychology Studies*, 12(2), 37-67. (Persian)
- Shamaizadeh, N., Yousefi, Z. (2017). Examining the multiple relationships between five personality factors and the experience of child abuse with family relationships among the people of Isfahan, *Knowledge and Research in Applied Psychology*, 19(3), 113-121. (Persian)
- Ibadatpour, b. (1379). Standardization of Marital Communication Patterns Questionnaire in Tehran in 1978-1979, Master's Thesis in Counseling, Tehran: Tarbiat Moalem University. (Persian)
- Moqtadar, L., Akbari, B. (2018). The effect of teaching effective communication skills on emotional regulation, resilience and marital satisfaction of mothers of hearing-impaired children, *Scientific Journal of Birjand University of Medical Sciences*, 26(3), 249-258. (Persian)
- Momeni, Kh., Bajit, M. (2013). Effectiveness of "systematic couple communication program" training on increasing women's marital satisfaction, *psychological methods and models*, 5(18), 39-48. (Persian)
- Najmeh, H., Kayani Moghadam, R., Hosseinzadeh, A. (2014). The effect of religious-based cognitive-behavioral communication skill training on intimacy and life satisfaction of couples, *Hormozgan Medical Journal*, 19(2), 129-136. (Persian)
- Agrela, N., Santos, M.E., Guerreiro, S. (2021). Communication skills training pilot programme after traumatic brain injury: short and medium-term benefits. *brain injury*, 137, 214-218.

- Akhlaq, A., Iqbal malik, N., Aslam kham, N (2013). Family communication and family system as the predictors of family satisfaction in Adolescents. *Science Journal of Psychology*, 3, 21-30.
- Bornstein, J.X., Vandellen, M.R., Shaffer, A. (2017). Examining trait self-control and communication patterns in romantic couples using the actor-partner interaction model. *Personality and Individual Differences*, 106, 222-225.
- Christensen, A., Sullaway, M. (1984). Communications patterns Questionnaire. Unpublished questionnaire. Los Angeles: University of California.
- Fitzpatrick, M.A., & Koerner, A.F. (2004). Family communication schema effect on children's resiliency running head: family communication schemata, *The evolution of key mass communication concepts: Honoring Jack M. McLeod*, 115-139.
- Gao, T., Meng, X., Qin, Z., Zhang, H., Gao, J., Kong, Y., Hu, Y., Mei, G. (2018). Association between parental marital conflict and Internet addiction: A moderated mediation analysis. *Journal of Affective Disorders*, 240, 27-32.
- Heavey, C. L., Larson, B. M., & Zumbobeh, D. C. (1996). The Communication Patterns Questionnaire: The Reliability and Validity of a Constructive Communication Subscale. *Journal of Marriage and the Family*, 58(3), 47-55.
- Heavey, C. L., Christensen, A., Malamuth, N. M. (1995). The Longitudinal impact of demand and withdraw conflict. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, (63): 797-801.
- Kordbache, S.h., Arefi, M. (2018). The Role of Family Communication Patterns and Sexual Quality in Predicting Attitudes toward Marital Infidelity in Women in Isfahan. *Social Behavior Research & Health (SBRH)*, 2(1), 199-209.
- MacLean, S., Geddes, F., Kelly, M., Della, P. (2019). Video Reflection in Discharge Communication Skills Training With Simulated Patients: A Qualitative Study of Nursing Students' Perceptions. *Clinical Simulation in Nursing*, 28, 15-24.
- Makhanova, A., McNulty, J.K., Eckel, L.A., Nikonova, J., Maner, J.K. (2018). Sex differences in testosterone reactivity during marital conflict. *Hormones and Behavior*, 105, 22-27.
- Medendorp, N.M., Van Den Heuvel, L.M., Han, P.K.J., Hillen, M.A., Smets, E.M.E. (2021). Communication skills training for healthcare professionals in providing genetic counseling: A scoping literature review. *Patient Education and Counseling*, 104(1), 20-32.
- Moore, P.M., Rivera, S., Bravo-Soto, G.A., Olivares, C., Lawrie, T.A., Moore, P.M., Rivera, S., Bravo-Soto, G.A., Olivares, C., Lawrie, T.A. (2018). Communication skills training for healthcare professionals working with people who have cancer. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 7, 156-161.
- Taylor, S., Bobba, S., Roome, S., Ahmadzai, M., Tran, D., Vickers, D., Bhatti, M., De Silva, D., Dunstan, L., Falconer, R., Kaur, H., Kitson, J., Patel, J., Shulruf, B. (2018). Simulated patient and role play methodologies for communication skills training in an undergraduate medical program: Randomized, crossover trial. *Educational Health*, 31(1), 6-10.
- Zhang, H., Spinrad, T.L., Eisenberg, N., Luo, Y., Wang, Z. (2017). Young adults' internet addiction: Prediction by the interaction of parental marital conflict and respiratory sinus arrhythmia. *International Journal of Psychophysiology*, 120, 148-156.

*Original Article***The Effectiveness of Effective Communication Skills Training on Communication Patterns of Couples**

Received: 07/06/2022 - Accepted: 30/07/2022

Mahdi Hosein Zadeh Bandghiri¹
 Mansour Sodani^{2*}
 Maryam gholamzadeh jefreh³

¹ PhD Student, Department of Counseling, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

² Professor, Department of Counseling, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran

³ Assistant Professor, Department of Counseling, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

Email: sodani_m@scu.ac.ir

Abstract

Introduction and purpose: In the evening, the family system has many problems and family differences, divorce, increasing the number of orphans and criminal juvenile indicate the main problems in families, the main root of which is the quality of relations between couples. According to this the purpose of this study was to investigate the effect of effective communication skills training based on Islamic culture on communication patterns of couples with children.

Methodology: The study is an experimental study with a pretest-posttest design with a control group. The statistical population of the present study included couples with children referred to comprehensive health centers in the city of Malathia in the first six months of 2021. The sample group consisted of 60 couples who were selected by random sampling and randomly assigned to the experimental and control groups (30 couples in the experimental group and 30 couples in the control group). Both groups completed the couples communication patterns questionnaire (CPQ), then the experimental group under 12 sessions of 2 hours of effective communication skills training program based on Islamic culture. Data were analyzed using SPSS software version 23 and multivariate analysis of covariance.

Results: The results showed that effective communication skills training based on Islamic culture has an effect on communication patterns of couples with children. The effect of this intervention on couples' communication patterns (constructive reciprocal communication, reciprocal avoidance communication and expectation / withdrawal relationship) are 36, 32 and 28%, respectively.

Conclusion: Training in effective communication skills based on Islamic culture is effective on couples' communication patterns and due to its usefulness, can be used as an effective method to improve the quality and increase couples' emotional communication.

Keywords: Effective communication skills, Islamic culture, communication patterns, couples

Acknowledgement: There is no conflict of interest